

SARRERA U
BERTAKOAK E

PROHIBID
PERSONA

ARRRETARA
PERTSONENTZAT
O EL PASO A TODA
AJENA A TALLERES

astola

ikerketa eta historia

DURANGALDEKO URTEKARIA

15.zk 2021 • 5€

 Javier Puertas Juez - Josune Aranguren Zatika

 Txelu Angoitia - Jon Roman

Elorrio, harria, egurra eta burdina

Piketatik
sarrailgintzara

Lehengaiak transformatzeko prozesuari esaten diogu industria

Energia, makinak eta langileak behar dira horretarako. Herriak goitik behera eraldatzen dituzten faktoreak dira, guztiak. Landa eremuetan zura, linua, eta buztina lantzen zirela erakusten digute indusketek ezezik, kanta zaharrek ere. Beste leku batzuetan bezalaxe, Elorriion ontziak eta lanabesak base-rri edota auzo bakoitzean sortzen ziren, kontsumorako eta biziraupenerako, soberakinik eta merkaturatzerik gabe, hasiera batean. Harrigarria da, hala ere, lizar basoen ugaritasunak eta kokapen geografikoak eman zioten munduko zenbait ejerziturentzako armak fabrikatzen hastea eta, ekoizpen bideari jarraiki, herriaren nortasuna industriak mendetan zehar idazten joan izana inguruko meategietako burdinari esker. Elorriarrek hiribildua sortu zutenean, bertan baserriko lanak egiten irauten bazuten ere, artisau-lanetan hasi ziren eta, honela, herriaren historia burdinazko letrekin idazten.

📍 Elorrioko harresiko atea Arespakotxaga Jauregian.

📷 Velázquez-ek *La rendición de Breda* margotu zuenean (1635), Elorrión lantzak ekoizten ziren 100 urte lehenagotik, irudikoa bezalako armadak hornitzeko.

XVI. mendearen amaieran, Elorriok pikak eta lantzak egiten zituen industria oso garatua zuen. 1575eko dokumentuetan adierazten denez, lantzagile ospetsuen sutegietatik hilero 3.000 pika eta 1.500 lantza ateratzen ziren. Badakigu, Karlos V.a eta Felipe II.aren tropa inperialak Elorriotik hornitu zirela, hauen artean, Flandriako tertzioak. Beste zenbaki harrigarri bat: 1555ean, Joan García de Leanizek armagintzako beste bost maisurekin, Joan III.a Errukiorra Portugalgo erregearentzako 1.500 koselete (armadura oso) eta haien kasketak (kaskoak) ekoizteko hitza eman zuen.

Meatzaritza eta armagintza

Erdi Aroan hiribildua sortu eta ehun urte eskasera herria erre egin zenez, sasoi berriek zekarten harriarekin hasi ziren kaleko etxeak berriz eraikitzen eta egurra baztertzen. Aldi berean ari ziren elorriarrak aipatu dugun arma zurien eta suzko armen fabrikazioan gero eta lan espezialduagoetan trebatzen. Gonge-tako meategietatik ateratzen zen Arrasateko altzairu ospetsua, frantsesen, ingelesen eta flandestarren ezpaten enkarguei aurre egin ahal izateko. Ezpatak, bihotzak, armadurak, arka-buzak, mosketeak, bonbak, kanoiak, lantzak eta pikak fabrikatzen zituzten elorriarrek.

📍 Giralda (Sevilla) – Sortzez Garbia (Elorrio). Kanpandorrearen lanetarako azken funtsak Sevillatik etorri ziren “Giraldaren erara eraikitzeko” zioen agindu batekin.

Indietarako monopolioa

Baina sasoiak beste merkatu bat zabaldu zuten eta Sevillako portuak zuten Ameriketarako monopolioan interesatu ziren kaletartu berriak. XVI. mendean burdinaren merkataritza izan zen errentagarriena eta monopolizatuen. Egurra eta harria manufacturatzetik burdin meategiak ustiatzerainoko ondorio zuzena izan zen hura. Erremintak, burdinazko arkuak, burdinazko zumitzak, palanketak, pregadurak, ferratzeko iltzeak, aingurak, aitzurrak, aizkorak, burdinazko palak, korbatoiak, guraizeak, burdin hesiak, bigorniak fabrikatzen hasi ziren beranduago, merkatuaren aginduen arabera. Kontinente zaharra hornitu ostean, berria hornitzen ari ziren elorriarrak.

Alberto Santana historialariak esaten duenez, “*Harrizko jauregiak burdinazko zimenduen gainean eraikita daude*”, diruaren jatorriari aipamena eginez. Indianoek herriratutako aberastasunen jatorria burdinaren komertzioan dago.

Harrizko Elorriorik dotore eta ospetsuena eraikitzeko funtsak heldu ziren; jauregiak, eskudoak, iturriak, ermitak eta gurutzeak eraikitzeko.

San Agustingo Teileria

XVIII. mendearen hasieratik
XIX. mendearen amaierara arte
funtzionatu zuen

Ekoizpen-jardueren mundu konplexura hurbiltzeko, tradizio-nalki, adierazpen nabarmenetan jarri izan dugu arreta: gure eskualdean burdinola eta errotetan, batez ere. San Agustin Etxebarría monumentu multzotik 50 bat metrora, aldiz, Bizkaian zutik dagoen teileria bakarra dago. Teileria kontserbazio lanetan aritu da urte honetan eta oso interesgarria da duen ekoizteko sistemagatik.

Zenbat teila arabiar, adreilu eta baldosa ez ote ziren hor egosiko, hiriguneko jauregiek eta landa eremuko baserriek gordezten dituztenak oraindik ere.

📷 San Agustingo teileria.

**Industrializazioa heltzear
egotearen seinalea zen.**

📷 Lantegiak daude gaur egun antzinako trenbidean.

Trena

XX. mendearen hasieran, Bizkaiko Trenbide Zentralaren konpainiak adarrak zabaltzea erabaki zuen, ustiapena errentagarri egiteko: Axpe-Arrazola, Apatamonasterio eta Elorrio meatze-barrutiko ustiategiak batzea erabaki zen, esaterako. Proiektua 1900ean idatzi zuen Luis Goicoechea ingeniariak. Durango eta Apatamonasterio arteko zerbitzuaren ostean, Apatamonasterio eta Arrazola artekoak jarraitu zion. Baina Apatamonasterio eta Elorrio arteko tartea ez zion gogo handirik eman Bizkaiko Zentralari eta Alejandro Urrandurriaga Elorrioko alkateak geltokia San Rokeko zelaian kokatzea negoziatu behar izan zuen, 20.000 pezetako diru laguntza eskainiz. Hala bada, Apatamonasterio eta Elorrio artean, 1905eko uztailaren 15ean, lehen trenak ibiltzea lortu zuen.

Nork pentsatuko zuen garai hartan urte gutxi batzuk geroago euskal herrietara trenak ekarriko zuen guztia!

📷 1905ean heldu zen tren Elorriora.

📷 Tren geltokiak, fabrikek eta langileen auzoek hirigune historikoa besarkatzen dute. FOAT

Elorrioko industria-ondarea, ikusten denez, oso zabala da, eta hainbat tipologia ditu: zura, harria, teilak, meategiak, burdinolak,...

Industrializazioko lantegiak

Burdinaren eta beste metal batzuen galdaketari lotutako ondarrera iritsi zenean, bete-betean sartu zen euskal eta Bizkaiko industria-tradizioan. Izan ere, Elorriotik oso gertu zegoen Lebarioko burdinola, XX. mendera arte martxan egon zen bakarretakoa, Abadiñoko izen bereko auzoan. Hori dela eta, burdinaren lanarekin jarraitu dugu, eta jauzi teknologikoa egiten jarraitu dugu gaur egun arte eskualdean eta, zehazki, Elorrian.

XX. mendeko industrializazioak tren geltoki zaharra eta Arrasaterako bidearen artean kokatu zituen Elorrioko lantegirik garrantzitsuenak: Lince (1932), Zubia (1932), Albert (1932), Talleres y Forjas de Elorrio (1933), Belerin (1941), Herramientas Castillo (1943), Funcor (1955) edo Fytasa (1915).

Elorrioko industria-jarduerak bi alor nagusitan garatu izan dira: Durangaldearekin lotzen duen metalen fundizioa eta Debagoienako tradizioko sarrailgintza, burdinolen garaietan lan egindako eskarmen-tuak utzitako arrastoari jarraituz, biak ala biak ere.

Industria ondare etnografikoaz ari garenean, eraikinez ari gara, jakina, eta baita haratagoko ikergaiez ere. AVPIOP-IOHLEE-ak 90eko hamarkadaz geroztik egin dituen industria-ondarearen inbentarioetan, Albert eta Lince lantegiak nabarmentzen dira arkitektonikoki. Enpresek ordezkutzen duten markotik abiatuta, baina, beste hainbat ikerlan abiatzeko asmoa ere badago: ondare higiezin arkitektonikoa, makineria, dokumentuak, lan-prozesuak, bizimoduak, paisaiaren aldaketak, hezkuntza-hizkuntzak,...

📷 Lantegiak baratzen lekua hartuz eraiki ziren.

📷 Fabriken garai gorenen arrastoak ugariak dira (Goian). Beste lantegi batzuk eraldatu eta garai berrietara egokitu dira (behean).

📍 Albert lantegia zena. *Euskadiko Industria Ondarearen katalogoan jaso.*

📍 Linceren bulegoen eraikina. *Euskadiko Industria Ondarearen katalogoan jaso.*

Aipatutako lantegi biak Eusko Jaurlaritzak argitaratu emaniko *“Euskadiko Industria Ondarea”* izeneko katalogoan jasota daude, kontsumo-ondasunen arloan. Ikus ditzagun euren ezaugarriak.

Lehenengoa, Albert lantegia da. 1932an erremintagintzarako sortu zen, eta hurrengo urteetan jarduera hori ebaketa-tresnen espezialitate bideratu zen. Egun, zutik mantentzen den arren, ez du aktibitatearik. U formako nabe bakarra du (ondoan zuen tren geltokiaren paraleloa zena). Horma nagusian adreiluzko plaketak eta frontoi zuzena dira nabarmentzekoak, katalogoaren arabera. Gainera, klasikotasun hori areagotzen duten ezaugarriak ditu, hala nola, pilastra bi, diamante-punta formako kapitelenkin. Inbentariogileen esanetan, *“klasizismoaren baliabideak hartzen dituzte, industria-arkitekturen balioesteko helburuz”*. Gure lana da, beraz, orain baliostea.

📷 Hondakin batzuk argazkilari eta margolarien inspirazio iturri dira.

Bigarrena, Lince lantegia da, *“La Industrial Cerrajería”*. 1932n sortu zuten Elorrio, Eibar eta Arrasateko 16 fundatzailek Burgosko notarioaren aurrean, 250.000 pezetako kapitalarekin, metalen fundizioa eta sarrailagintzarako. Lehenengo arloa utzita duelarik, egun 100 langile inguruko lantegia da, 90. urtebetetzea prestatu bitartean, estatuko ekoizpenaren % 15 duena. Bi produktu-lerro fabrikatzea du helburu: giltzarrapoak eta sarraillak. Katalogoak instalazioen multzoa azpimarratu arren -ekoizpen nabeak, bulegoak eta etxebizitzek osatua-, bulegoak nabarmentzen dira: *“fatxadan horma-atal interesgarria dute, originaltasun handiko errezel-horma batez eginda; halaber, aipatzekoa da hormarte bikoitzeko nabea ere, hormigoizko zertxaduna”*.

📷 Lince-ren eraikin modernoa.

“Trenak
ekarritakoak..”

Demografia

Jakina da trena zuten herriak izaten zirela lehenengo migrazio deituriko populazio mugimendu haren helmuga. Halaxe bada, Elorriora, trena eta lantegien ostean, etorkinak heldu ziren. 1950ean Elorrion 3.567 pertsona bizi ziren herrian. 20 urte geroago, bikoitza baino gehiago: 7.334 lagun.

Baby-boom sasoikoak dira Belerin, San Luis, San Anton, Las Cuarenta eta hiriguneko beste auzo batzuk. Enpresak beraiek ziren batzuetan auzoen eraikuntzaren bultzatzaileak. Lantegiaz aparte, sorterrria ere bazen auzo bat edo beste aukeratzeko arrazoi: ezagunak dira El Moral de Calatrava-koen auzoa edo nafarrena. Beste behin ere “kaletarrak” ari ziren herria eraikitzen.

📷 Nizeto Urkizuko etxeak edo “Las cuarenta”. Langileen auzo askok garaiko goitizena dute. Jon Roman

📷 Ondare monumentalak eta ondare industrialak hainbat kantoitan elkartzen dira Elorriko kaleetan, herriaren errealitatearen bi aurpegiak aldarrikatuz.

Merezi duten errekonozimendua izan dute azkeneko Europako Ondare Jardunaldietan

Sasoi horietako gertakariak dira herrian bideratzen ari den ikergeia, Udalak bultzatu eta Industri Ondare eta Herri Laneko Euskal Elkarte-AVPIOP-IOHLEE-ren aholkularitzapean eta Lamunarrieta memoria historikoaren elkarteak lagunduta bideratu berria. Elorriko harriak burdina izkutatzen duelako, herri aproposa da egitasmo piloturako. Elorrio, harria eta taladrina.

Astola argitalpen honen 10. zenbakian Aina Martínez Matías-ek *“Paisajes industriales de Durangaldea”* artikuluan adierazi zuen bezala, gure eskualdeko ekonomia industria-emagin handia da eta izan zen.

Kultura ondarea osatzen duten elementuen artean, harri eta burdin gutxiko bertsiorik topikoenean, leiho txikiak irekitzen joan beharko dugu politika publikoetan.

Amaitzeko, Aina Martínez Matías lankidearen nahiarekin bat egingo dugu aipatutako artikuluan; izan ere, Durangaldea industria-eraikinak eta -paisaiak kontserbatzeko apustua egiteko garaiz gaude, “amnesia kolektiboak” eragiten duen amets arduragabetik eskualde gisa esnatuz.

Javier Puertas Juez

Industri Ondare eta Herri Laneko
Euskal Elkarte-AVPIOP-IOHLEE

Josune Aranguren Zatika

Elorriko Udala

